

A cár, a cenzor és a megíratlan előszó

(Alekszandr Puskin három levele
és a Borisz Godunovhoz írt előszótöredékei)

A továbbiakban az olvasó négy olyan Puskin-szöveggel ismerkedhet meg, amelyek egyike sem volt olvasható eddig magyarul. A négy szöveg közül az első hét töredéket tartalmaz, azokat, amelyekről ma az orosz irodalomtudomány azt valószínűsíti, hogy a *Borisz Godunov* elé szánt előszó vázlatként születtek meg. Az első hat 1829 és 1830 között íródhatott, a hetedik 1835–36-ra datálható.¹ Az itt közölt második és harmadik szöveg két levélpiszkozat, amelyeket Puskin egy barátjának, ifj. Nyikolaj Rajevszkijnek (1801–1843) írt. Az első piszkozat még a dráma születésének idején, 1825 júliusában íródott, a második az első hat előszótöredékkel nagyjából egy időben keletkezett. Ezek a levélpiszkozatok talán az első kísérletei Puskinnak arra, hogy összefoglalja bennük mindazokat az orosz dráma művészetre vonatkozó és annak megújítását célzó alapítételeit – az alakok, a nyelvhasználat, a verselés, a drámai forma különösen foglalkoztatta a költőt –, amelyekre a jövőben (amennyiben hozzájárult az előszó megírásához) majd támaszkodhat. A negyedik szöveg (és egyben az utolsó itt közölt levél) Puskinnak egy, a kiadójának és jó barátjának, Pjotr Pletnyovnak (1791–1865) intézett írása 1830-ból, amely szintén érinti az előszó kérdését. Ebben a szövegben azonban felbukkan egy újabb téma (leágazás), amelynek kifejtésén Puskin elgondolkodik. A költő felveti annak lehetőségét, hogy a drámája elé szánt előszavában – valószínűsíthetően a korábban felvetett témák mellett – leszámolna az öt folyamatosan, nyíltan, álnéven és anonim módon is végző irodalmi ellenféllal, Faggyej Bulgarinnal is.

Puskin két másik, hosszabb szövegtöredékében – ezek magyarul is olvashatók *Levél a Moszkovszkij Vesztnyik kiadójának*, illetve *A népi drámáról és a Marfa Poszadnyicáról* címmel –, továbbá számos kisebb, kritikai szövegnek szánt vázlatában, levélrészletében is kifejti a *Borisz Godunov*val kapcsolatban a kortárs orosz dráma művészetéről, a klasszicista és a romantikus dráma különbségéről, a népi színjátszásról, a valóságosság fontosságáról vallott nézeteit.² Ezeket, mivel nem érintik szorosan az előszó történetének kérdését, itt most nem ismertetjük – mindemellett megkerülhetetlen dokumentumai annak a szövevényes történetnek, amely a *Borisz Godunov* Mihajlovszkojében írt szövegváltozatának születéséből (1825), a második szövegváltozat kialakulásának folyamatából (1827–30), végül az öt évig tartó, a dráma megjelentetéséért I. Miklós cárral, Alekszandr Benkendorffal, a titkosrendőrség fejevel és a cenzúrával folytatott küzdelem eseményeiből tevődik össze. A cenzúrával való viaskodásban jelentős szerepet töltött be Faggyej Bulgarin, akiről ma az orosz irodalomtudomány úgy sejti, ő volt a szerzője annak az anonim iratnak, amely a III. Űgyosztály felkérésére a dráma kéziratát alapján kifejezetten a cárnak íródott

titkos beszámolóként, recenzióként. Ebben a szerző többek közt összegyűjtötte a műből kihúzandó részleteket, és határozottan ellenezte a tragédia színházi bemutatóját.

Egyben biztosak lehetünk: Puskin előszóval akarta bevezetni a drámáját. 1830. május 12-én a költő a kiadni vágyott, összegyűjtött műveinek tervezett tartalomjegyzékébe azt írta: „Borisz Godunov tragédia *jegyzetekkel és előszóval*”. Ez a terve sosem valósult meg. 1830. szeptember 9-én Bolgyinóból írja szintén Pletnyovnak: „Mi van a tragédiámmal? Írtam hozzá egy elégikus kis előszót, elküldjem?” (Pór Judit fordítása) Mi lehetett ez a szöveg? Egyes nézetek szerint az itt közölt előszótöredékekből Puskin az ötödikre, más vélemény szerint a hetedikre gondolhatott. Mindenesetre a ma ismert szövegek mindegyike csupán előmunkálatai lehetnek egy jövőbeli előszónak. A költő utójára 1835–36-ban kísérelt meg előszót írni a drámája elé.

Csupán hipotéziseink lehetnek arra vonatkozólag, az előszó végül miért nem született meg. „Ebben valószínűleg a cenzúra okozta nehézségek játszottak közre, és mindenekelőtt az, hogy a költő nem akarta megindokolni és megmagyarázni azt, amit magában a tragédiájában megfogalmazott” – véli Szergej Fomicsev, a dráma egyik kutatója.³ Hozzá kell tennünk viszont: Puskin azzal is szembesülhetett elképzelt előszavának megírásakor, hogy az a benne felvetett és levezetni vágyott irodalomtörténeti, történelmi, kulturális, közéleti és áttételesen családörténeti problémák kifejtésével egy rendkívül megterhelhet szöveg lenne. Olyan dichotómiák sorjázta volna benne, amelyeket nem tudott feloldani, vagy amelyek feloldásának nem látta értelmét. *Egyszerre* akarta kifejteni és megoldani a Shakespeare nevével fémjelzett, népi kontra udvari színjátszás, az orosz kontra nyugat-európai dráma művészet és színjátszás kérdését; a verselési hagyományok és azok megújításának, a valóságosság kérdésének a problémáját; szerette volna világosan kifejteni a nézeteit a klasszicista versus romantikus dráma tárgykörében; továbbá beleütközött olyan kérdésekbe is, amelyek a saját családját, származását érintették, és amelyeket egyfelől Byron (és az angol írónak a saját, ősi származáshoz fűződő viszonya), másfelől a Puskin családnak és magának a költőnek az orosz történeti (ún. ősi) és az új nemességhez fűződő kapcsolata felől akart megválaszolni. Önmagában már e legutóbbi kérdéskör is – annak a történelmi krízisnek a felvillantása, amelybe az ősi bojárság az állandó intrikák, árulások és összeesküvések révén került – olyan sok korabeli érzékenységet sértett volna meg, hogy Puskin végül elállt a tervétől.⁴

Ezért is írja egyhelyütt, hogy előszava botrányt okozna. A tragédia szövegét Radnai Annamária és Térey János fordításából idézzük.

- 1 A szövegközléshez készített kommentárok és a *Borisz Godunov* előszótöredékei elé írt bevezető a legújabb orosz kritikai Puskin-kiadás jegyzeti és tanulmányai alapján készült. L. Пушкин А. С., *Драматические произведения*, szerk. Виролайнен М. Н. és Лотман Л. М., А. С. Пушкин Полное собрание сочинений в двадцати томах 7 (Санкт-Петербург: Наука, 2009). A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos munkatársa.
- 2 Puskin Alekszandr, „Levél a Moszkovszkij Vesztnyik kiadójának (Письмо к издателю «Московского Вестника»)”, in *Cikkek, történelmi tanulmányok, napló*, ford. Recski Ágnes, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981), 37–41; Puskin Alekszandr, „A népi drámáról és a Marfa Poszadnyicáról (О народной драме и драме «Марфа Посадница»)”, in *Cikkek, történelmi tanulmányok, napló*, ford. Recski Ágnes, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981), 62–69.
- 3 Фомичев Сергей, „Преодисловие”, in *Пушкин А. С. Борис Годунов* (Санкт-Петербург: Гуманитарное Агентство, „Академический проект”, 1996), 5–22.
- 4 Лотман Лидия, „Историко-литературный комментарий”, in *Пушкин А. С. Борис Годунов* (Санкт-Петербург: Гуманитарное Агентство, „Академический проект”, 1996), 129–359.

Vázlatok a *Borisz Godunov* előszavához¹

1.

A kor szelleme fontos változásokat kíván a dráma művészetben is. Megeshet, hogy még ezek a változások sem fogják beváltani a hozzájuk fűzött reményeket.

Meglehet, a költő, aki a teremtés csúcsein lakozik, pontosan látja a jogos elvárások fogyatékoságát, valamint mindazt, ami a könnyen felajzható tömeg számára láthatatlan marad, ám küzdenie ezek ellen hiábavaló volna.² Ilyen értelemben Lope de Vega, Shakespeare, Racine engedtek a nyomásnak; de a zseni, bármilyen irányt is válasszon, mindig zseni marad – az utókor ítélete a művekben szétválasztja majd az aranyat a salaktól.

2.

július 19. Erzerum

Nagy vizolygással szánom csak rá magam a *Borisz Godunov* kiadására. A tragédiám sikere vagy kudarca hatással lesz dráma művészetünk átalakulására. Félek, hogy a drámám gyarlóságait magára a romantikára vezetik majd vissza – és hogy művem ezzel lelassíthatja az átalakulás folyamatát –³

Bár a Poltava sikere erőt ad⁴

3.

Vizolyogva szánom rá magam arra, hogy kiadjam a tragédiámat, és – habár mindig kelőképp közönyös voltam a műveim sikere vagy kudarca iránt – bevallom: a *Borisz Godunov* sikertelensége érzékenyen fog érinteni, a kudarcában pedig szinte teljesen biztos vagyok. Montaigne-hez hasonlóan csak azt tudom mondani a művemről: *C'est une oeuvre de bonne foi*. [Ez itt egy jószándékú mű].⁵

A tragédia, amelyet teljes magányban,⁶ a tőlem egyre inkább elpártoló publikumtól távol írtam, folyamatos munka és alapos vizsgálódás gyümölcse. Művem megadott nekem mindent, ami egy írónak gyönyört jelenthet: élénk, ihletett munkát, azt a belső meggyőződést, hogy minden tőlem telhető erőfeszítést megtettem, végül a kedvező fogadtatást szinte az összes olyan ember részéről, akinek a véleménye fontos számomra.

Tragédiám csaknem mindenki előtt ismert, akinek a véleménye drága nekem. Hallgatóim közül csupán egyvalaki hiányzik,⁷ az, akinek a tragédiám gondolatát köszönhetem, akinek a zsenije megihletett és támogatott,⁸ akinek az elismerése a legdrágább kitüntetésként tűnt fel a képzeletemben – és ez az áhított dicséret az egyetlen volt, amely magányos munkám közben jókedvre derített...

4.

Shakespeare, Karamzin és régi krónikáink tanulmányozása juttatott el ahhoz a gondolathoz, hogy drámai formába öntsem az újkori történelem egyik legdrámaibb korszakát. Shakespeare-t a szabad és nagyívű jellembrázolás módszereiben utánoztam: ő az alakjait a nyers természetességükben mutatja meg. Karamzint az események világos kibontásában követtem, a krónikák segítségével pedig igyekeztem ráérezni az akkori idők gondolkodásmódjára és nyelvére. Milyen gazdag források! Vajon sikerült-e jól gazdálkodnom velük? Nem tudom. Egy biztos: buzgón és lelkiismeretesen dolgoztam.

Hosszú ideig nem tudtam rávenni magamat arra, hogy a drámámat kinyomtassam. Hogy a verseim jó vagy rossz fogadtatásban részesülnek-e, és hogy az elbeszélő költeményeim iránt a folyóiratok jóindulattal viseltetnek-e vagy szigorúan ítélnék róluk, eddig kevésbé piszkálta föl a hiúságomat. A túlságosan hízelgő kritikák nem vakították el a szememet, a legsértőbb elemzéseket olvasva pedig igyekeztem kitalálni a kritikusok véleményét, megérteni teljes hidegvérrel azt, hogy a vádjaikat mire alapozzák. Soha nem válaszoltam ezekre a kritikákra – nem lenézésből, hanem kizárólag abból a meggyőződésből, hogy irodalmunk számára *il est indifférent* [lényegtelen]: az *Anyegin* egyik vagy másik fejezete jobb-e vagy rosszabb a másiknál.⁹ De, bevallom, drámám sikertelensége elkeserítene, mivel szilárdan meg vagyok győződve róla, hogy a mi színházunkhoz sokkal inkább a shakespeare-i népi dráma áll közel, mint Racine udvari tragédiáinak hagyományára, és hogy minden egyes sikertelen kísérlet visszavetheti dráma művészetünk átalakulását.¹⁰ (A. Sz. Homjakov Jermakja inkább lírai, mint drámai mű. Sikerét a gyönyörű verselésének köszönheti.)

Következzék néhány, a részletekre vonatkozó megjegyzés. A versmérték (ötös jambus), amelyet használtam, leginkább az angoloknál és a németeknél használatos.¹¹ Erre nálunk az

Tenk László: Folyóparti kiűzetés

első példát talán az *Argosziak*ban találhatjuk.¹² A. Zsandr gyönyörű tragédiájának részletében, amelyet szabad verseléssel írt, leginkább ezt használja.¹³ Megőriztem a francia pentameter cezúráját a második verslábban – és ebben, azt hiszem, hibáztam, mert így a verselésemet megfosztottam a maga természetes sokszínűségétől. Előfordulnak a drámában durva tréfák és a pórnép körében játszódó jelenetek. Jó, ha a költő az ilyeneket el tudja kerülni, egy költőnek nem kell saját akaratából vásárinak lennie, de ha elkerülhetetlen, akkor fölösleges azzal kísérleteznie, hogy mással kiváltsa.

Miután a történelmi iratokban rátaláltam egy ősmre, aki fontos szerepet játszott ebben a szerencsétlen korban, az illemtet figyelmen kívül hagyva, *con amore* [szeretettel] szerepet adtam neki – ámde ezt mindenféle udvari fennhéjzás nélkül tettem.¹⁴ Mindama dolgok közül, amelyekről azt gondolják, hogy a részemről Byront utánozza, az udvari góg a legnevetesegebb.¹⁵ A mi arisztokráciánk az újnemességből áll – az ősi hanyatlak, nincsenek már előjogai, hatalmas birtokait rég felszabdalták, semmivé tették, és senki, még a közvetlen leszármazottak sem, és stb. – Manapság semmiféle kiváltságot nem jelent az egyszerű emberek szemében az, ha valaki az ősi arisztokráciához tartozik, sőt azok, akik még elvétve az ősök dicsőségét ünneplik, csupán azt érik el, hogy különcöknek vagy külföldi szokások értelmetlen majmolóinak fogják őket tartani.

5.

Korábbi stílusomtól eltérő modorban lépek most színre – nem szorulva már rá a dédelgetésre, amely az ismeretlen névnek és a szenge ifjúságnak jár, mint ahogy nem számítok arra a megértésre sem, amellyel engem ifjúkoromban fogadtak. – Nem keresem a divat kegyeit. Saját akaratomból elhagyom a publikumot, és csöndesen megköszönöm a jóindulatot, amely életem utóbbi néhány évüzedében a gyenge kísérleteimet fogadta. (francia)

6.

Amikor e tragédiát írtam, egyedül éltem falun, nem érintkeztem senkivel, csupán folyóiratokat olvastam stb. – még inkább meggyőződtem: korábbi gondolatom, nevezetesen, hogy a

romantika az, amely a mi színpadunkhoz a legközelebb áll, tévedés volt.¹⁶ Mély viszolygást keltett bennem, hogy a tragédiámat megismeri a publikum – ám ha már így alakult, akkor szerettem volna egy előszóval bevezetni és kommentárokat fűzni hozzá. – De mindezt teljesen értelmetlennek találom. (francia)

7.

Az előszóhoz. Az olvasókat megilleti a teljes őszinteségem – hiszen ők és a kritika egy olyan időszakban, amikor a szigor és a rosszindulat valószínűleg eltántorítottak volna választott hivatásomtól, *szenvedélyes jóindulattal* fogadták első kísérleteimet –, le vagyok kötelezve feléjük, és úgy vélem, hogy többé már nem tartoznak nekem semmivel – jövőbeli ridegségük vagy közönyük immár kevés befolyást gyakorolnak a műveimre. (francia)

Fordította és a jegyzeteket írta Kalavszky Zsófia

- 1 A hét előszótörredék szövegének fordítása és az ezekhez fűzött jegyzetek a legújabb orosz kritikai Puskin-kiadás alapján készültek. Az első négy eredetileg orosz, az utolsó három francia nyelven íródott. Az első hat törredék valószínűsíthetően 1829–30-ban, az utolsó pedig 1835–36-ban született. Пушкин А. С., *Драматические произведения*, szerk. Виролойнен М. Н. és Лотман Л. М., А. С. Пушкин Полное собрание сочинений в двадцати томах 7 (Санкт-Петербург: Наука, 2009). A fordítás lektorálásáért itt fejezem ki köszönetemet Iván Pidikónak.
- 2 A kurzivált szövegrész idézet Schiller *Az orléans-i szűz* című drámájából. Utóbbit Vaszilij Zsukovszkij fordította orosz nyelvre.
- 3 A korabeli uralkodó nézetek szerint romantikus dráma az, amely nem antik minták szerint épül fel és nem követi a klasszicista tragédia szabályait.
- 4 *Poltava* (1828) Puskin poemája. A mű 1829 márciusában jelent meg, és nem fogadta egyöntetű lelkesedés az olvasók és kritikusok részéről. Puskin hol úgy számol be róla, mint egy sikeres, hol mint egy sikertelen művéről.
- 5 Puskin ugyanígy fogalmazott A. H. Benkendorfnak 1830. ápr. 16-án, ismételtén kérve őt, hogy engedélyt kapjon drámája megjelentetésére: „Tragédiám jóhiszemű munka, és én jó lelkiismerettel nem irhatom ki belőle, amit én a lényegének tartok”. (Pór Judit fordítása)
- 6 Utalás a mihajlovszkojei száműzetés (1824 ősztől 1826 ősziig tartó) időszakára.
- 7 Nyikolaj Karamzin (1766–1826) orosz íróról, történésről van szó, akinek – 1826 júniusában bekövetkezett halála miatt – már nem volt alkalma elolvasnia Puskin drámáját.
- 8 L. a *Borisz Godunov* ajánlását. „Ezt a munkát az Oroszország polgárai által nagyrabecsült Nyikolaj Mihajlovics Karamzin ihletett géniuszának, tisztelettel és köszönettel ajánlja: Alekszandr Puskin.” (Radnai Annamária és Térey János fordítása)
- 9 Puskin érzékenyen érintették azok a kritikák, amelyek az *Anyegin* negyedik, ötödik és hetedik fejezetét kritizálták. Köztük volt Faggyej Bulgarinnak az *Északi méhben* publikált írása, amelyben egyenesen azt állította, hogy Puskin elfáradt és ismétli csak magát.
- 10 Puskin erről bővebben *A népi drámáról és a Marfa Poszadnyicáról* (1830) című töredékben maradt írásában ír. „A dráma az utcán született, a nép szórakoztatására. [...] A dráma elhagyta az utcát, és elköltözött a palotába, a művelt, előkelő társaság igényeinek megfelelően. A költők az udvarhoz szegődtek. A dráma azonban hű maradt eredeti rendeltetéséhez, hogy a tömegre, a sokaságra hasson, ében tartsa kíváncsiságát. De ekkor a dráma elhagyta a közérthető nyelvet a divatos, választékos, kifinomult beszédmóddá. Innen ered a lényeges különbség a népi, shakespeare-i tragédia és az udvari, racine-i dráma között.” (Recski Ágnes fordítása) Borisz Tomasevskij szerint Puskinnak a népi drámáról alkotott nézeteire nagy hatással volt Voltaire és Horace Walpole angol író polémiája. A vita – amelyet Puskin az előbb említett íróknak a drámáik elé írt előszavaiban követhetett – a Shakespeare-dráma, a hármas egység, a valóságosság és a komikus és tragikus elemek keverésének kérdését érintette. A Puskin könyvtárában fennmaradt Voltaire-kiadás minden olyan kötete fel van vágva, amelyben előszó olvasható valamely Voltaire-drámához. Előfordul, hogy a kötet csak az előszó végéig lett felvágva.
- 11 Puskin itt a shakespeare-i és a schilleri drámái verselésre utal.
- 12 W. K. Küchelbäcker (1797–1846) orosz író, Puskin liceumi barátjának a drámája.
- 13 A. A. Zsandr orosz drámaíró és fordító, aki Jean Rotrou *Venceslas* (1648) című drámáját fordította.
- 14 Gavrila Grigorjevics Puskin (kb. 1560–1638) sztrelec, politikai nézeteit nem egyszer megváltoztató kalandor.
- 15 A szöveg vázlatossága miatt csupán találgatni lehet – más, ezt a témát érintő szöveghelyek alapján –, hogy Puskin itt mire gondolhatott. Valószínűleg arra, hogy nevetségesek azok a vádak, amelyek azt állítják, hogy ő követi, utánozza Byronnak a maga ősi származását igen nagyra tartó gögös, fennhéjázó modorát.
- 16 Valószínűsíthető, hogy a *Levél a Moszkovszkij Vesznyik kiadójának* (1828) című, töredékben maradt írásában hasonló gondolatot fejt ki: „1820 óta, hogy eltávolítottak a moszkvai és pétervári társaságoktól, csupán a folyóiratokból kísérhettem figyelemmel irodalmunk irányát. A romantika körüli heves vitákról olvasván úgy képzeltem, hogy valóban megelégtünk a klasszikus ókor szabályosságát és tökéletességét, s utánczóink sápadt, egyhangú írásait, hogy a kifáradt ízlés más, erősebb érzéseket követel, s ezeket az új, a népi költészet zavaros, de hevesen kavargó forrásaiban keresi [...] Mikor azonban figyelmesebben megvizsgáltam a folyóiratokban megjelenő kritikai cikkeket, gyanítani kezdtem, hogy kegyetlenül csalatkoztam, azt gondolván, hogy irodalmunkban romantikus átalakításokra való törekvés észlelhető.” (Recski Ágnes fordítása)

Alekszandr Puskin levelei ifj. Nyikolaj Rajevszkijnek

1825. július 19-e után Mihajlovszkójból
Belogorodkába vagy Belaja Cerkovba¹

Ön merre jár most? Az újságokból értesültem róla, hogy egy másik ezredhez helyeztette át magát. Kívánom, hogy ez a változás beváltsa a hozzá fűzött reményeit. Mi újság a bátyjával?² Május 13-án kelt levelében semmit nem írt nekem róla. Gyógyíttatja magát?

Magamról a következőket mondhatom: a barátaim nagy erőfeszítéseket tettek az engedélyért, hogy gyógykúrára utazhassam;³ édesanyám írt Ófelségének – így megengedték, hogy Pszkova utazzam, sőt, hogy le is telepedjem ott. Én azonban nem ezt fogom tenni, csupán néhány napra látogatok majd el oda. Mindeközben teljes magányban élek. A szomszédasszonyom,⁴ az egyetlen ember, akit néha meglátogattam, Rigába utazott, és nekem szó szerint nincs más társaságom, csak az öreg dajkám és a tragédiám⁵; az utóbbi jól halad, és én elégedett is vagyok ezzel. Amióta elkezdtem írni, sokat töprengek magáról a tragédiáról, mint olyanról. A tragédia valószínűleg a költészet legféltreértettebb műfaja. A klasszikusok és a romantikusok is a valószerűsége alapozták a legfontosabb szabályait, miközben épp a valószerűség az, amit a drámai mű természete kizár. Nem beszélve továbbá az időről és a többi drámai egységről. Miféle valóságúségről lehet szó egy két részre osztott teremben, amelynek egyik részében kétezer ember tartózkodik, akik nem is láthatók a színpadon mozgók számára? 2) A nyelv. Például: La Harpe-nál Philoktétész, miután végighallgatta Pürrhosz tirádáját, a legtisztább francia nyelven azt mondja: „Sajnos, a hellén nyelv édes hangjait hallom” stb.⁶ Emlékezzen az ókoriakra: a tragikus maszkjaikra, a kettős szerepeikre: mindez nem maga az egyezményes nem-valószerűség? 3) Az idő, a hely stb. stb. A tragédia valódi zsenijei sohasem gondoskodtak valószerűségről. Nézze meg, Corneille milyen bátor megoldást választott a Cidben: „Ja, hogy ön a huszonnégy órás drámai egység szabályát szeretné megvalósulva látni? Parancsoljon!”. És a cselekménybe négy hónap eseményét sűrítette bele. Véleményem szerint nincs szükségte-
lenebb annál, mint a mindenki által elfogadott szabályok apróbb változtatásai. Alfierit mélyen felhábortotta „az oldalra” kiszólás sületlensége, meg is szünteti a kiszólásokat, ugyanakkor megnyújtja a monológokat, mert azt hiszi, így végre gyökeres fordulatot visz végbe a tragédia rendszerében.⁷ Micsoda gyerekesség!

A szituációk valóságúsége és a párbeszéd természetessége – na, ezek a tragédia valódi szabályai. (Nem olvastam se Calderont, se Vegát), na de milyen bámulatos Shakespeare! Nem térek magamhoz. Hogy eltörpül hozzá képest a drámaíró Byron! Byron, aki mindössze egyetlen jellemet alkotott meg (nőalakjai karakter nélküliek, csupán ifjú korukban szenvedélyesek; épp ezért könnyű őket megjeleníteni) – ez az a bizonyos Byron, aki a saját jellemének vonásait osztotta szét hősei közt. Az egyikre a büszkeségét, a másikra a gyűlölködését, a harmadikra a búskomorságát ruházta át stb., és így egy összetett, komor és energikus jellemből több kisszerű, semmitmondó figurát alkotott – ez pedig nem tragédia.⁸

Rádásul van itt még egy rossz beidegződés is. Néha, mikor az írók elképzelik egy hős jellemét, bármely okból szólaltatják is meg a hőüket, legyen az a legsemlegesebb téma, mindig az adott jellemnek a szabályai szerint beszélgetik őket (ilyenek Fielding régi regényeiben a pedánsok és a tengerészek)⁹. Az összeesküvő összeesküvő-módra mondja azt, hogy: *Adjatok nekem inni* – ez egyszerűen nevetséges.

Emlékezzen a Dühösre Byronnál (ha pagato [megfizetett]) – ez az egyhangúság, ez a tüntető lakonizmus, ez a folytonos düh, hát ez természetes?¹⁰ Innen ered a párbeszéd erőltettség és esetlensége. Emlékezzen Shakespeare-re! Olvasson Shakespeare-t, ő soha nem fél attól, hogy kompromittálja a hőseit, a legnagyobb fesztelenséggel beszélgeti őket, mint az életben, lévén meg van győződve arról, hogy a megfelelő percben és a megfelelő körülmények között megtalálja majd számukra azt a nyelvet, amely a jellemükhöz a leginkább illik.

Azt kérdezi tőlem: hát, az Ön tragédiája a jellemek vagy az erkölcsök tragédiája? Én a legkönnyebb műfajt választottam, de megkíséreltem összekötni ezt a kettőt. Irom a tragédiámat, és közben gondolkodom. A jelenetek legtöbbször csak mérlegelést igényel; amikor pedig egy olyan jelenetbe érkezem, amely ihletet követel, megvárom, amíg ihletem lesz, vagy kihagyom a jelenetet. Ez a munkamódszer vadonatúj számomra. Erzem, hogy alkotóerőm teljébe érkeztem, és tudok írni.

Fordította és a jegyzeteket írta Kalavszky Zsófia

1829. január vagy június 30-án Pétervár vagy Erzerum¹¹

Íme, küldöm a tragédiámat, ha már Ön ennyire ragaszkodik ahhoz, hogy kapjon egy példányt. Mielőtt azonban elolvasná, kérem, lapozza át Karamzin utolsó kötetét.¹² Ebben a munkában számos olyan, a mi kijevei és kamenkai, többértelmű szólásainkhoz hasonló, nagyszerű és finom megjegyzést talál, amelyek az általam érintett időszak történelméhez tartoznak. Erteni kell őket – sine qua non [ez egy elengedhetetlen feltétel].

Shakespeare példájából okulva az adott korszak és a történelmi szereplők ábrázolására korlátoztam magam, nem törekedtem színpadi effektekre és romantikus pátozusra stb. A tragédiám stílusa kevert.¹³ Vásári és pórias ott, ahol egyszerű és faragatlan embereket kellett szerepeltetnem – ami a trágár kifejezéseket illeti, ne is figyeljen rájuk: ezeket a részeket sietve írtam, az első átírásnál el fognak tűnni. Csábított, hogy egy olyan tragédiát írjak, amelyben nincs szerelmi szál. A szerelem persze mindenestül beleillik az én kalandorom regényes és szenvedélyes jellemébe, Gyimitrijt azonban azért tettem szerelmissé Marinába, hogy jobban tudjam árnyalni a lány nem mindennapi karakterét. Karamzin csupán futólag vázolta fel a jellemét. Mindemellett Marina különös szépség volt.¹⁴ Csupán egyetlen szenvedély mozgatta: a becsvágya, amely olyan erős és fékezhetetlen volt, amelyet még elképzelni is nehéz. Figyelje meg: miután megízleli a cári hatalmat, a beteljesületlen álomtól megittasulva az egyik jöttmenttől a másikig mindenkinek odaadja magát. Hol a zsidóval osztja meg annak undorító ágját, hol a kozákkal annak szobáját, és mindig kész odadobni magát annak, aki akár egy gyenge reménysugarat is felvillant, hogy a többé a számára már nem létező trónhoz eljuthat. Nézze meg, ez a nő micsoda lelkierővel vészeli át a háborút, a szegénységet, a szégyent, miközben tárgyalásokat folytat a lengyel királlyal mint (azzal egyenrangú) koronás fő, hogy végül szánalmasan végezze be viharos és különleges életét. Mindössze egy jelenetet szenteltem neki, de ha Isten hosszú életet ad, még visszatérek az alakjához. Szenvedélyesen izgat. Lengyelebb már nem is lehetne, ahogy ezt [Ljubomirszkaja úrnő unokahúga] mondta.¹⁵

Gavrila Puskin az őseim egyike – olyannak festettem le, amilyennek a történelmi olvasmányaimban és a családi papírjaimban találtam. Igen tehetséges volt katonának, udvaroncnak és különösen összeesküvőnek. Főként ő és <Plescsov> voltak azok, akik példátlan vakmerőségükkel biztosították a Trónbitorló sikerét.¹⁶ Később ismét megtaláltam őt Moszkvában a hét vezető közt, akik védték őt 1602-ben, majd 1616-ban; azok közt, akik Kozma Minyin mellett ültek a Dumában; majd hadvezérként Nyizsnyijben; majd a képviselők közt, akik a Romanov családra esküdtek föl; aztán követként. Benne volt mindenben, amiben csak lehetett, még gyújtogatott is – ezt egy irat bizonyítja, amelyet Pogoreloje Gorogyiscsében találtam, abban a városkában, amelyet ő gyújtatott fel (megtorlásul valamiért), hasonlóképpen a [komisszárokhoz] a Nemzeti Konvent prokonzuljaihoz.

Tenk László: Zarándok-város

Sujszkijhoz is szeretnék majd visszatérni.¹⁷ A történetben ő fura keverékét alkotja a bátorságnak, a rafináltságnak és az erős jellemnek. Godunov szolgája, ő az egyik legelső bojár, aki átáll Gyimitrij oldalára. Ő az első, aki összeesküvést sző ellene, és – hadd hívjam fel a figyelmét – ő az első, aki hozzájárul az összeesküvés megszervezéséhez, kiabál, vádol, a vezetőből sorkatonává válik. Épp hogy elkerüli a lefejezést. Gyimitrij a vesztőhelyen kegyelmez meg neki, száműzi őt, majd – azzal a megdölgőn nagylelkűséggel, amely ezt a kedves kalandort mindenki mástól megkülönböztette – visszahívja az udvarához, ajándékokkal és a figyelmével halmozza el. És mit tesz Sujszkij, aki épp, hogy csak megúsza [a kínpadot] a bakó bárdját? Siet, hogy újabb összeesküvést szőjön, ez sikerül is neki, rávesz másokat, hogy cárrá válasszák, majd elbukik, és a saját bukása során több méltóságot és lelkierőt tanúsít, mint a teljes addigi életében.

Gyimitrijnek sok közös vonása van IV. Henrikkel.¹⁸ Hozzá hasonlóan bátor, nagylelkű, dicsekvő, és hozzá hasonlóan közönyös a vallás iránt – mindketten politikai megfontolásokból tagadják meg saját vallásukat, mindketten szeretnek szórakozni, és szeretik a háborút, mindketten szeretnek eljátszani megvalósíthatatlan terveikkel (ábrándokkal), és mindketten összeesküvés áldozatává válnak... habár IV. Henrik lelkén nem száradt egy Kszenyija – igaz, ez a szörnyű vád nincs bizonyítva, és szentül megfogadtam, hogy ne is higgyek benne.¹⁹

Gribojedov kritizálta azt, ahogyan Jób pátriárkát ábrázoltam.²⁰ Valóban bölcs ember volt, én azonban, amilyen szórakozott vagyok, egy hülyét csináltam belőle.

Miközben a *Godunovomat* írtam, a tragédia műfajáról mint olyanról sokat gondolkodtam – ha írtam volna hozzá előszót, botrányt okoztam volna –, arról a műfajról, amely talán a legkevésbé érthető.

[...]

A levelem jóval hosszabb lett, mint terveztem. Kérem, őrizze meg, mert szükségem lesz rá, ha az ördög sugallatára egyszer mégis belefognék egy előszó megírásába.

A. P.

Fordította és a jegyzeteket írta Kalavszky Zsófia

- 1 Piszkozat, eredetileg francia nyelven. A szöveg forrása: Пушкин А. С., „Письмо Раевскому-сыну Н. Н.: (Черновое), вторая половина июля (после 19) 1825 г. Михайловское”, in *Переписка 1815-1827*, szerk. Благой Д. Д., Полное собрание сочинений, 1837–1937: В 16 т. 13 (Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1937), 196–198.
- 2 Alekszandr Rajevszkij (1795–1868).
- 3 L. ehhez Puskin I. Sándor cárhoz és Vaszilij Zsukovszkijhoz írt leveleit. Puskin Alekszandr, „I. Sándornak Mihajlovskojéból Pétervárra, 1825. július–szeptember”, in *Levelek*, ford. Pór Judit, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980), 115–116; Puskin Alekszandr, „V. A. Zsukovszkijnak Trigorszkójéból Pétervárra 1825. október 6-án”, in *Levelek*, ford. Lothár László, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980), 119–120.
- 4 Praskovja Oszipova (1781–1859) a Puskin-birtokokkal szomszédos Trigorszkoje földbirtokosnője.
- 5 Arina Rogyonovnáról, a költő dajkájáról és a *Borisz Godunov*ról van szó.
- 6 Jean-François La Harpe (1739–1803) francia drámaíró, kritikus.
- 7 Vittorio Alfieri (1749–1803) olasz drámaíró.
- 8 L. erről Puskin Alekszandr, „Byronról és azokról, akik utánozzák (О Байроне и его подражателях)”, ford. R. Takács Anna, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1981), 34–36.
- 9 Henry Fielding (1707–1754) angol író.
- 10 Byron *A két Foscare* (1821) című drámájában Jacopo Loredano.
- 11 Piszkozat, eredetileg francia nyelven. A szöveg forrása: Пушкин А. С., „Письмо Раевскому — сыну Н. Н.(?): (Черновое), 30 января или 30 июня 1829 г. Петербург или Арзрум”, in *Переписка, 1828–1831*, szerk. Домгер Л. Л., Измайлов Н. В., Модзалевский Б. В. és Якубович Д. П., Полное собрание сочинений, 1837–1937: В 16 т. 14 (Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1941), 46–48.
- 12 Nyikolaj Karamzin *Az Orosz Állam története* (1816–17) című munkája szolgált a *Borisz Godunov* egyik forrásul. Puskin különösen nagy lelkesedéssel forgatta az e munkához írt jegyzeteket is, amelyekben Karamzin ismertette történeti forrásait.
- 13 A *Borisz Godunov*ról van szó.
- 14 Marina Mniszech (kb. 1588–1614/15) lengyel hercegnő, aki 1606-ban hozzáment I. Álgymitrijhez. Egy héttig, I. Álgymitrij haláláig volt orosz cárné.
- 15 Puskin itt valószínűleg Karolina Szobanszkajára (1795–1885) utal.
- 16 Gavrila Puskin (Borisz Godunov cár kegyvesztett udvaronca) és Naum Plecscejev katonai vezetők, akik 1605-ben I. Álgymitrij küldönceiként több helyen, köztük Moszkvában nyilvánosan felolvasták azt a levelet, amelyben I. Álgymitrij azt hirdeti, hogy ő Rettegett Iván cár meghalt, illetve meggyilkolt, hitt kisebbik fia, és jogot formál a trónra.
- 17 Vaszilij Sujszkij (1552–1612) bojár, aki IV. Vaszilij cár néven I. Álgymitrijt követte az orosz trónon 1606–1610 között.
- 18 IV. Henrik francia király.
- 19 Kszenyija Godunova (1582–1622) Borisz Godunov cár lánya.
- 20 Alekszandr Gribojedov (1795–1829) kortárs orosz író, diplomata, *Az ész bajjal jár* (1820–1825) című komédia szerzője.

Alekszandr Puskin levele Pjotr Pletnyovnak

1830. május 4–5. Moszkvából Pétervárra¹

Kedvesem! Győzelem! A cár engedélyezi, hogy kinyomtassam a *Godunovot* eredeti szépségében. Íme, ezt írja Benkendorf: „Pour ce qui regarde votre tragédie de *Godounof*, Sa Majesté vous permet de la faire imprimer sous votre propre responsabilité [Ami az Ön *Godunov* című tragédiáját illeti, Őfelsége az ön saját felelősségére engedélyezi annak megjelentetését]”.²

Ide figyelj, drága pártfogóm! Elküldöm a tragédiát a javításaimmal, és te, jótevőm, jelenj meg von Focknál,³ és szerezz tőle írásbeli engedélyt (egyáltalán kell az?).

Tervezem, hogy írok hozzá egy előszót. Viszket a tenyerem, a földre akarom döngölni Bulgarint. De vajon méltó-e hozzám, Alekszandr Puskinhoz, aki a *Borisz Godunov*val lépek ki Oroszország elé, hogy szóba hozzam Faggyej Bulgarint? Méltatlannak tűnik rá. Mit gondolsz? Dönts!⁴

Mondd: hatott az *Anyegin* fogyására az *Északi méh* kritikája?⁵ Érdekelne. Tudod, mit? Fantasztikus anyagaim vannak a *Faggyej Vizsigin*⁶ regényről. Most sok a dolgom, de idővel meg tudom majd írni. Milyen hatása lenne – konkrétan és úgy általában –, ha megjelenne egy cikk Vidocqról?⁷ Kérlek, írd meg!

Lelkem, hogy én milyen csuda feleséget szereztem magamnak!⁸

Most kaptam meg leveledet – hálás vagyok, kedvesem. Köss olyan szerződést, amelyet csak akarsz – de nem lehetne négy év helyett három? Alkudj le belőle legalább hat hónapot! Ne adjuk el Szmirgynnek a tragédiát is?⁹ A megbízásodat a menyasszonyom felé teljesítettem. Ajánlja magát neked és a feleségednek. Ami a tartózkodási helyemet illeti, magam sem tudom, mit hoz a jövő – Pétervártól, úgy tűnik, nem tudok elszakadni. A cár igen kedves velem.

Fordította és a jegyzeteket írta Kalavszky Zsófia

- 1 A szöveg forrása: Пушкин А. С., „Письмо Плетневу П. А., около (не позднее) 5 мая 1830 г. Москва”, in *Полное собрание сочинений, 1837–1937: В 16 т.*, szerk. Домгер Л. Л., Измайлов Н. В., Модзалевский Б. В. és Якубович Д. П., 14 (Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1941), 89–90.
- 2 A *Borisz Godunov* teljes szövege végül 1830. december végén jelenhetett meg. Alekszandr Benkendorf (1782–1844) a titkosrendőrség vezetője I. Miklós cár alatt.
- 3 Makszim Jakovlevics von Fock (1777–1831) a III. Ügyosztály vezetője, Benkendorf jobbkeze.
- 4 Pletnyov válasza: „Az előszó jelentőségének egyensúlyban kell lennie magával a tragédiával. Ez csak úgy érhető el, ha világosan és pontosan kifejtöd az álláspontodat a drámaművészetről, úgy nem, ha a tékozló Bulgarin-fiú történetéből prédikálsz”.
- 5 Faggyej Bulgarin kritikája az *Északi méh* folyóiratban, a cári adminisztráció lapjában, az *Anyegin* hetedik fejezetéről.
- 6 Utalás Bulgarinra *Ivan Vizsigin* (1829) című regényének említésével.
- 7 Puskin egy epigrammájában Vidocq-nak nevezte Bulgarint, a III. Ügyosztálynak dolgozó, Puskinról is jelentéseket író szerzőt. Eugène-François Vidocq (1775–1857) francia bűnöző, aki a francia titkosszolgálat egyik első vezetője lett.
- 8 Natalja Goncsarova 1830 április elejétől Puskin menyasszonya, az esküvőre 1831 februárjában kerül sor.
- 9 Alekszandr Szmirgin pétervári könyvkereskedő.